

het gaat over zaken als het broeikas-effect en dergelijke - het 'milieu' een typisch voorbeeld is van een goed waarbij privé-toeëigening en uitsluiting van andere gebruikers niet alleen iets moeilijker is, maar praktisch onmogelijk. In die zin gaat het inderdaad om een 'publiek goed'.

Mijn problemen beginnen dan bij het zogenaamde neutrale karakter daarvan. Op milieugebied is de verleiding groot om uit te gaan van het neutrale karakter, en te zeggen: het is niet alleen een publiek goed, het is ook een primair goed dat voor iedereen vanzelfsprekend van belang is.

KAN DE DEMOCRATIE DE ECOLOGISCHE KWESTIE WEL AAN?

Van den Berg

Aan Bressers wilde ik het volgende voorleggen. Een cynicus heeft eens gezegd: een probleem wordt pas een maatschappelijk probleem als het in zijn effecten doordringt tot de maatschappelijke middenklasse. Welnu, politiek gesproken is er weliswaar een analogie van het milieuprobleem met het probleem van de arbeid aan het eind van de negentiende eeuw. Toen ging het om verspilling van arbeid en nu gaat het om verspilling van de productiefactor 'natuur'. Tussen beide 'kwesties' is echter een vervelend verschil. Destijds kon men de armoede, het gebrek aan hygiëne, en de daaruit voortkomende problemen ook voor de samenleving met enige moeite wel degelijk zichtbaar en voelbaar maken voor iedereen. Maar als het gaat om de 'ecologische kwestie' ligt dat minder eenvoudig. Ik denk dat het voor burgers vaak een buitengewoon lastig probleem is om zich een aantal milieukwesties echt eigen te maken. Afgezien van een aantal zichtbare, ruikbare en hoorbare effecten van hinder is het in veel gevallen zo dat mensen niet echt kunnen overzien wat er gebeurt. Effecten manifesteren zich pas in volle omvang in een volgende generatie. Schept dat niet een bijzonder politiek en bestuurlijk probleem? Maakt dat niet ook begrijpelijk dat bijvoorbeeld een Club van Rome twijfelt aan de democratie, omdat de democratie naar haar aard, of althans in de praktijk gericht is op zichtbare, voelbare effecten en problemen, en veel moeite heeft met lange-termijnontwikkelingen?

Bressers

Er zijn inderdaad een aantal interessante parallellen met de sociale kwestie, bijvoorbeeld met betrekking tot de omvang en de tijdsdimensie van de problematiek. De omvang van de problematiek is van een gelijke orde van grootte, daar ben ik van overtuigd. En ook bij die ecologische kwestie kun je, denk ik, zeggen dat het gaat om niets minder dan een complete maat-

schappijverandering. Dat gaat natuurlijk niet van de ene dag op de andere. Het gaat om een proces dat zich in het geval van de ecologische kwestie zal moeten voltrekken in de loop van een jaar of vijftig. Op het gebied van de sociale kwestie heeft zich dat ook grotendeels - overigens niet helemaal tot ieders tevredenheid - in zo'n periode voltrokken, onder andere door de inspanningen van socialisten. In dat grote tijdspectief moet je ook die concrete beleidsmaatregelen zien waar we jaar in jaar uit over praten.

Nu stelt Van den Berg twee vragen aan de orde. Ten eerste: kunnen de burgers wel bevatten waar het eigenlijk over gaat? Want het is ongrijpbaar, het zijn lange-termijnkwesties. Ten tweede: kun je het wel verwachten van de politiek?

Milieuproblemen zijn inderdaad problemen die - op de minder ernstige aspecten na, zoals bijvoorbeeld geluidhinder - niet direct aan de oppervlakte van de dagelijkse beleving van de mensen liggen. Dat leidt er echter niet toe dat het probleembesef van de mensen minder is. Nemen we bijvoorbeeld de tweede grote golf in de milieu-aandacht die we gezien hebben aan het einde van de jaren tachtig. Die golf ontstond typisch onder invloed van ongrijpbare voorspellingen en ongrijpbare actuele milieurampen. Tsjernoby: wie ziet de radio-activiteit langstrekken? Het gat in de ozonlaag: dat is iets dat met satellieten en met modelberekeningen wordt waargenomen. Het broeikas-effect: iets van computermodellen met behulp waarvan gegevens die onder meer in de ruimtevaart verzameld zijn worden doorgerekend op hun consequenties voor het klimaat. Dat zijn in feite allemaal hele abstracte zaken. Toch waren het juist dat soort zaken die aanleiding waren voor een nog nooit vertoonde golf van milieubelangstelling. Niettemin, die miliegolf is inmiddels al weer weggeëbd en dat heeft wel met het voorgaande te maken. Het feit dat de milieugevolgen zoveel minder zichtbaar zijn in de directe omgeving dan bijvoorbeeld de ellende die rond de sociale kwestie bestond, heeft tot gevolg dat het milieuprobleem in het bewustzijn van de mensen nogal fluctueert.

Het fluctueert op een bepaalde manier. Je kunt zeggen: het probleembesef is afhankelijk van drie pijlers: (a) de feitelijke situatie, (b) de waarneming van die situatie, en (c) de maatstaven die daarbij worden aangelegd. De feitelijke situatie wordt niet beter. De waarneming van de situatie wordt wel steeds beter en dus steeds onheilspellender. Wat fluctueert, dat zijn de maatstaven die de mensen daarbij aanleggen; en die fluctueren in het geval van het milieuprobleem heel sterk. De achtergrond daarvan is, zoals Van den Berg aangeeft, dat het allemaal niet zo direct zichtbaar is. Men moet het geloven op gezag van buitenstaanders. Dat is de reden dat we een piek

zagen aan het begin van de jaren zeventig, vervolgens een plateau (overigens op een hoger niveau dan daarvoor) en daarna weer opnieuw een enorme piek aan het eind van de jaren tachtig. Die is in de loop van de afgelopen anderhalf jaar weer weggeëbd, maar er is opnieuw een niveau van aandacht overgebleven dat weer een stuk hoger ligt dan het niveau van de jaren zeventig en tachtig.

Ik voorspel dat het milieuprobleem niet uit de belangstelling zal verdwijnen, maar dat het - doordat het wat minder grijpbaar, minder dichtbij is - typisch een probleem is waarvoor de aandacht met golven steeds op een hoger plan getild zal worden.

Dan wat betreft de tijdsdimensie. Over bestuurders zegt men inderdaad wel eens dat hun tijdsperspectief slechts reikt tot de volgende verkiezingen, en niet verder dan dat. Daar zit wel wat in, maar zo erg is het gelukkig niet. Niettemin wordt inderdaad in een recent rapport van de Club van Rome (*The First Global Revolution*, geschreven door King en Schneider), gesteld, dat het tijdsperspectief van de vertegenwoordigende democratie te kort zou zijn voor de problemen waar het om gaat. Daaraan verbinden zij de conclusie dat we op deze wijze nooit in staat zullen zijn om de problemen op een effectieve manier aan te pakken. Kijken we dan naar de manier waarop het gegaan is bij de 'sociale kwestie'. In die tijd voorspelde een zekere Marx een grote 'Kladderadatsch' als we zouden doorgaan op de ingeslagen weg. Toch zijn er een aantal wijzigingen in het maatschappelijk bestel gerealiseerd. Dat is niet gegaan op de manier die de Club van Rome voor ogen staat, waarbij een aantal verstandige mensen op het juiste tijdstip tot die wijzigingen hebben besloten. Dat is gegaan met duwen en trekken en strijd, met tegenslagen en meevallers, met versnellingen en vertragingen, en met zijn allen zijn we toch een heel eind gekomen. Welnu, ik denk dat dat toch de meest realistische politieke weg is om te gaan, ook in de ecologische kwestie.

Daarbij stelt het milieuprobleem echter wel bepaalde eisen aan politici en bestuurders. Zij moeten namelijk bereid zijn om zich niet alleen maar volgend op te stellen ten opzichte van de publieke opinie. Wanneer ze besef hebben van de problemen moeten zij ook initiatieven durven te nemen. Zij moeten allemaal op hun eigen niveau 'staatslieden' zijn, als u de connotatie van welke waarden daarmee gepaard gaan, met me meevoelt. Ze moeten leiding geven in die zin, dat men de mensen een visie voorhoudt, hen tracht mee te krijgen en te mobiliseren voor wat men denkt dat noodzakelijk is.

Zij zullen die uitslagen van opiniepeilingen niet echt serieus nemen zolang zij ervan uitgaan dat 'de mensen wel zeggen dat zij meer over heb-

ben voor een schoner milieu, maar wacht maar als we straks met maatregelen komen, dan moet je ze eens horen mopperen, dus daar wagen we ons niet aan'.

Zo'n voorspelling maakt zichzelf natuurlijk waar. Want zonder een inspirerende politiek zal op het moment dat er concrete maatregelen worden voorgesteld, waarbij de kosten daarvan duidelijk in beeld komen, de weerstand altijd heel groot zijn, niet in de laatste plaats omdat de getroffen belangengroeperingen veel luider van zich doen spreken dan dat abstracte 'algemene belang'. Als de politici, als de PvdA er niet zèlf achter gaat staan en het niet uitdraagt, dan kun je het wel vergeten. Dat is iets dat zelfs tot op zekere hoogte typerend is voor deze kwestie van milieubehoud, juist omdat de milieuproblemen niet dagelijks rondom je heen zichtbaar zijn. Juist daarom ligt hier een taak voor leiderschap in de goede zin van het woord, voor democratisch leiderschap - niet voor een persoon, maar voor 'de' politiek.

DE AUTO ALS VERWORVENHEID¹

Zaal

Als we in Europa het milieuprobleem willen oplossen zullen we zonder twijfel de mobiliteit moeten terugdringen. In kringen van de sociaal-democratie luidt dan vaak de reactie: 'wie de mobiliteit wil terugdringen, tast een verworvenheid van het socialisme aan'. We hebben dank zij die auto voor burgers die daar vroeger niet aan toe kwamen, een vorm van mobiliteit bereikt waarbij zij zich kunnen verplaatsen in het land en over de grenzen. Als je dat wil terugdringen, zegt men dan, dan draai je de klok wat betreft de Partij van de Arbeid terug. Dat verwijt wordt nog veel sterker wanneer men daarbij van financiële maatregelen gebruik wil maken. Immers, als je de benzineprijs of het autogebruik veel duurder maakt, worden diegenen getroffen waar onze beweging voor opkwam, terwijl de mensen die geld genoeg hebben daar minder last van zullen hebben. Wat moet onze stellingname in deze zijn?

Den Hartogh

Ik meen dat je een indeling moet maken in twee categorieën goederen: (a) goederen waarvan je vindt dat die voor iedereen toegankelijk moeten zijn ongeacht de koopkracht waarover men beschikt, zoals gezondheidszorg of scholing; en (b) goederen waarvan je vindt dat de verdeling overgelaten kan worden aan het marktmechanisme; de overheid beperkt zich hier tot inkomenspolitiek, maar bemoeit zich niet met de vraag wie wat kan kopen.

Als het gaat om (auto)mobiliteit is dus de eerste vraag: is automobilititeit